

VILJA SIPILÄ, LitM
liikuntatieteiden erityisasiantuntija,
Liikuntatieteellinen Seura

Soveltavan liikunnan sanasto ajan tasalle

Kuva: Antero Aaltonen

SOVELTAVAN LIIKUNNAN PIIRIIN kuuluu noin 15 prosenttia Suomen väestöstä. Kirjava ja laaja joukko, joka vastaa kokoluokaltaan yhtä suurta liikuntapalveluiden kohderyhmää kuin lapset ja nuoret. Soveltavan liikunnan termistö on muuttunut nopeasti 1980-luvulta 2020-luvulle tullessa. Tämän vuok-

si käytännön työssä sekä eri asiayhteyksissä soveltavasta liikunnasta käytetään vaihtelevasti vanhempia ja uudempia käsitteitä.

Erilaisten käsitteiden käyttö voi aiheuttaa hämmennystä ja väärinymmärryksiä. Vanhat käsitteet voivat tuntua loukkaavilta, saattavat estää yhteistyön tekemistä ja soveltavan liikun-

nan kehittämistä. Soveltavan liikunnan määrittelevälle sanastolle, joka kerää yhtenäiset, suosittavat termit yksien kansien väliin, oli selkeä tarve.

Käsitteistön kehitysvaiheita

Perinteisestä vammaisuuden biolääketieteellisestä ajatusmallista on vähitellen siirrytty sosiaaliseen ajatusmalliin, mikä näkyy myös kielen kehittymisenä. Biolääketieteellisessä tai medikaalisessa vammaisuuden ajatusmallissa vammaisuus nähdään patologisena yksilön vajavaisuutena. Sosiaalisessa ajatusmallissa yksilö ymmärretään psykofyysissosiaalisena kokonaisuutena ja vammaisuus muodostuu yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa. (Barnes 2004; Oliver 1996, 32–33; Saari 2011, 54; Rintala ym. 2012, 215; Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2016). Käsitteiden ja ajatusmallien nopeasta muuttumisesta huolimatta soveltavasta liikunnasta ei ole Suomessa tehty kattavaa määrittelevää sanastoa.

Ongelma ei kosketa ainoastaan soveltavaa liikuntaa, vaan liikunnasta ja urheilusta on koottu niukasti virallisia käsittekirjoja. Jyväskylän yliopisto on koonnut kattavan liikunnan ja urheilualan asiansanaston vuonna 1989. Tämä asiansanasto pitää sisällään myös soveltavaan liikuntaan liittyviä käsitteitä.

Opetusministeriön (OPM) asettama Erityisryhmien liikuntatoimikunta määritteli käsitteen *erityisryhmien liikunta* ensimmäisen kerran vuonna 1981. OPM tarkensi termiä komiteamietinnössä vuonna 1996. Mietinnössä mukaan ”erityisryhmien liikunnalla tarkoitetaan sellaisten henkilöiden liikuntaa, joilla on vamman, sairauden tai muun toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan ja joiden liikunta vaatii soveltamista ja erityisosaamista” (Erityisryhmien Liikunta 2000 -toimikunnan komiteamietintö 1996, 8–13).

Viimeisin soveltavan liikunnan terminologiaa käsittelevä virallinen dokumentti on valtion liikuntaneuvoston erityisryhmien liikunnan jaoston (nykyisin yhdenvertaisuus-, tasa-arvo ja kestävä kehityksen jaosto) julkaisu *Erityisryhmien liikunnan käsitteistö* vuodelta 2003. Työryhmän ehdotuksen mukaisesti *erityisliikunta* säilyi yläkäsitteenä ja *soveltavan liikunnan* käyttö oli perusteltua niissä yhteyksissä, joihin se luontevasti sopi. (Erityisryhmien Liikunta 2000-toimikunnan mietintö 2003, 9.)

Soveltava liikunta vakiintui käsitteenä 2010-luvulla ammattikäyttöön ja korvasi erityisliikunnan. 2020-luvulla käytetään yhä enemmän myös käsitettä ”*kaikille avoin liikunta*”. Vaikka käsitteet ovat muuttuneet ajan myötä, käytetään soveltavan liikunnan kohderyhmiin viitattaessa termejä edelleen kirjavasti. Uudet käsitteet eivät ole vielä vakiintuneet arkikielen ja vanhoihin törmää yhä liian usein. Lisäksi vammaisurheilu lajeineen ja paraurheilijoineen mahtuu huonosti soveltavan liikunnan käsitteen alle.

Eri asiayhteys, eri käsitteet

Soveltavan liikunnan kohderyhmät käyttävät usein monenlaisia palveluja. Toimintarajoitteisuuden ja soveltavaan liikuntaan liittyvä käsitteistö vaihtelee riippuen palvelutarjo-

ajasta ja sektorista. Yhden alan ammattilaisen tulee samaan aikaan hallita monien alojen kielellistä terminologiaa. Moniammatillinen yhteistyö vaatii yhteistä maaperää, jotta vuorovaikutus toimii. Usein kielen merkitykseen kiinnitetään huomiota vasta ongelmien ilmaantuessa. (Virtanen & Raitaniemi 2019.)

Käsittekirjo vaikeuttaa niin alojen sisäistä kuin välistä dialogia, yhteistyötä ja kehittämistä. Vanhojen, uusien ja kontekstista riippuvien käsitteiden sekava käyttö voi tuntua soveltavan liikunnan aihepiiriin vasta tutustuvalla hämmentävältä. Pahimmillaan liian vaikea termistö aiheuttaa vastareaktioita ja torjuntaa. Yhteisen suomenkielisen käsitteistön puuttuminen tuottaa ongelmia myös tutkijoille ja kansainväliselle yhteistyölle.

Kaikista tärkein näkökulma on kohderyhmien itse käyttämä kieli ja käsitteet. Tunnistaako ja tunnustako toimintarajoitteinen henkilö itse käsitteet, joita hänestä käytetään? Viranomaiskäsitteet voivat olla vieraita tai jopa holhoavia. Lisäksi perinteisten soveltavan liikunnan kohderyhmien rinnalle on nousut uusia ryhmiä, joiden liikunnan järjestäminen vaatii soveltamista kuten kieli-, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt. Onkin tärkeä pohtia, ketkä kaikki kuuluvat soveltavan liikunnan sateenvarjokäsitteen alle. Neutraali ja syrjimätön kieli on tärkeä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen väline.

Viranomaiskäsitteet voivat olla vieraita tai jopa holhoavia. Lisäksi perinteisten soveltavan liikunnan kohderyhmien rinnalle on nousut uusia ryhmiä, joiden liikunnan järjestäminen vaatii soveltamista kuten kieli-, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt. Onkin tärkeä pohtia, ketkä kaikki kuuluvat soveltavan liikunnan sateenvarjokäsitteen alle. Neutraali ja syrjimätön kieli on tärkeä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen väline.

Tuumasta toimeen: käsiksi käsitteisiin

Liikuntatieteellinen Seura ja Sanastokeskus käynnistivät marraskuussa 2021 soveltavan liikunnan ja paraurheilun käsitteitä koskevan sanastotyön. Sanastoa työsti soveltavan liikunnan asiantuntijoista koostuva työryhmä, johon kuului lisäksi Sanastokeskuksen terminologi. Ansa tuntevat sisältöasiantuntijat rajasivat aiheita ja varmistivat asiasisällön oikeellisuuden. Terminologi toi työhön käsitteistöasian- tuntemuksen (määritelmien rakenteet, käsitteekaaviot) ja vastasi sanaston kokoamisesta. Tarpeen mukaan ryhmä käytti ydintyöryhmän ulkopuolisia asiantuntijoita.

Sanastotyön lähtökohtana ovat aina käsitteet, ei sanat tai termit. Käsitelähtöisessä sanastotyössä keskitytään käsitteen merkityssisältöön. Soveltavan liikunnan sanastoa tehdessä lähdettiin liikkeelle aiheen rajaamisesta ja valittiin määriteltävät käsitteet, jotka analysoitiin ja määriteltiin. Valmis sanasto sisältää 40 soveltavan liikunnan ja paraurheilun keskeistä käsitettä.

Käsitteiden tiedot esitetään sanastossa termitietueina ja käsitteekaavioina. Käsitteiden sisältö kuvataan määritelmillä ja niitä täydentävillä huomautuksilla. Käsitteiden välisiä suhteita havainnollistavat käsitteekaaviot. Suomenkielisistä termeistä on annettu suositukset. Samalla on neuvottu, mitä termejä ei tulisi käyttää käsitteeseen viitattaessa. Sanasto sisältää myös ruotsin- ja englanninkieliset vastineet. Termien valinnassa on pyritty ottamaan huomioon toimintarajoitteisten henkilöiden itse käyttämä kieli. Sanasto on tarkoitettu liikuntapalvelujen tarjoajille, liikunnanohjaajille ja -opettajille, alan tutkijoille ja ylipäätään tietoa alalla suositeltavista termeistä tarvitseville.

Viranomaiskäsitteet voivat olla vieraita tai jopa holhoavia.

Soveltavan liikunnan sanastotyöryhmän jäsenet

Piritta Asunta, johtava asiantuntija, Jyväskylän Ammattikorkeakoulu, Likes

Lauri Jaakkola, viestintäpäällikkö, Suomen Paralympiakomitea

Lotta Nylund, hankevastaava, Finlands Svenska Idrott

Toni Piispanen, erityisasiantuntija, Valtion liikunta-neuvosto

Aija Saari, tutkimuspäällikkö, Suomen Paralympiakomitea

Vilja Sipilä, liikuntatieteiden erityisasiantuntija, Liikuntatieteellinen Seura

Sirpa Suhonen, terminologi, Sanastokeskus

Jukka Vetoniemi, ohjaava opettaja, Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri

Vaikeita käsitevalintoja

Sanastotyöpajoissa käytiin ajoittain vaikeitakin keskusteluja käsitteiden määrittelyistä. Soveltava liikunta linkittyy moniin muihin (tieteen)aloihin. Käytetyt käsitteet ja niiden merkitys riippuvat sovellettavasta alasta ja asiayhteydestä. Pohdimme tarkasti, mikä käsite tai määritelmä on tässä sanastossa ja asiayhteydessä perusteltu. Esimerkiksi käsitteet ”vammaton” ja ”ei-vammainen” johtivat vaikeisiin pohdintoihin. Kumpakaan käsitettä käytetään Suomessa. Myös englannin kielessä käsite ”non-disabled” on yleinen.

Konsultoimme Helsingin yliopiston vammaistutkijoita, jotta ymmärtäisimme käsitteiden erot ja niiden käyttöön liittyvät ehdot paremmin. Vammaistutkimuksessa käytetään tyypillisesti käsitettä ”ei-vammainen”, jolloin vammaisuutta käsitellään yksilön ja ympäristön välisessä suhteessa muotoutuvana kysymyksenä. ”Vammaton” viittaa siihen, että kehossa ei ole vammoja. Käsite ”ei-vammainen” puolestaan viittaa siihen, että yksilön ominaisuuksista ei kyseisessä ympäristössä ”seuraa” vammaisuutta. ”Ei-vammainen” on sopiva käsite, kun tavoitteena on tieteellinen ilmaisu. Yleiskielisessä tekstiin ”vammaton” soveltuu tutkijoiden mielestä paremmin.

Työryhmä päätti käyttää soveltavan liikunnan sanastossa käsitettä ”vammaton” kuvaamaan henkilöitä, joilla ei ole toimintakykyyn vaikuttavia vammoja. Sanaston kohderyhmä ja käyttäjät on ajateltu laajana, ei pelkästään akateemisissa piireissä hyödynnettävänä. Monialainen yhteistyö sanaston tekemisessä oli ensiarvoisen tärkeää.

Muuttuva kieli lisää työn vaikeusastetta

Kieli kehittyi jatkuvasti, elää ajassa ja muuttuu. Uusia ja parempia ilmaisuja syntyy. Tämä oli yksi sanastohankkeen lähtökohdista. Kielen kehittyminen näkyi sanastoa tehdessä, kun työryhmässä pohdittiin ruotsin- ja englanninkielisiä vastinpareja suomenkielisille käsitteille. Osa käsitteistä, joita pyrimme vakiinnuttamaan yleiskieleen Suomessa, ovat Pohjoismaissa ja Englantia puhuvissa maissa jo korjautumassa uusilla. Sanastoon valittiin mukaan työryhmän par-

haaseen tietoon perustuen tällä hetkellä yleisimmin käytössä olevat käsitteet suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi kielillä.

Sanaston päivittämiselle ja muokkaamiselle tulee jatkosakin olemaan tarvetta. On kuitenkin hyvä tunnistaa, missä olemme tällä hetkellä. Mitä käsitteitä on suositeltavaa käyttää nyt ja mitkä ovat puolestaan vanhentuneet. Sanastossa muutosta on havainnoitu eri alakategorioilla. Työryhmän suosittelema käsite on ensimmäisenä lihavoituna. Suositellun käsitteen alta saattavat löytyä merkinnät ”*mieluummin kuin*” tai ”*ei*”. Tilanteessa ”*mieluummin kuin*” kyseinen käsite saattaa olla vielä käytössä yleisesti, mutta lihavoitu käsite on suositeltavin. ”*Ei*”-merkinnän saanutta käsitettä ei tulisi enää käyttää.

Lausunnoista lisätietoa

Sanastoa valmisteltiin Sanastokeskuksen ja soveltavan liikunnan alan ammattilaisten muodostamassa työryhmässä. Ensimmäinen valmis luonnos sanastosta julkaistiin 15.8.2022 ja se avattiin julkisesti kommentoitavaksi Otakantaa.fi -verkkosivustolla.

Julkinen lausuntokierroksella luonnosta kommentoi yhteensä 20 henkilöä tai tahoa. Sisällöltään yleisiä kommentteja kertyi 14 ja yksittäisiä käsitteitä koskevia 238. Asiantuntijaryhmä kävi kommentit ja ehdotukset läpi syys-lokakuussa 2022, minkä jälkeen sanasto kirjoitettiin puhtaaksi. Soveltavan liikunnan sanasto julkaistaan alkuvuodesta 2023 sekä painettuna että saavutettavana PDF-verkkopainatuksena.

Soveltavan liikunnan sanasto voi toivottavasti toimia tulevien muutosten pohjana ja olla helposti päivitettävissä. Pää tavoitteena on lisätä yhteisymmärrystä ja vuorovaikutusta niin alan sisällä kuin alojen välillä soveltavan liikunnan edistämiseksi. ♦

LÄHTEET

- Barnes, C. 2004. Theorising and researching disability from a social model perspective. Teoksessa C. Barnes & G. Mercer (toim.) Implementing the social model of disability: Theory and research. Leeds: The Disability Press, 1–17.
- Erityisryhmien liikunnan käsitteistö 2. 2003. Valtion liikunta-neuvoston julkaisuja 2003. Erityisliikunnan jaosto.
- Erityisryhmien Liikunta 2000-toimikunnan mietintö. 1996. Komiteamietintö. 1996:15. Helsinki.
- Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö. 1981. Komiteamietintö. 1981:44. Helsinki.
- Liikunnan ja urheilun asiasanasto 1989. Toim. Outi Meriläinen. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 65. Jyväskylä, 1989.
- Oliver, M. 1996. Understanding disability: from theory to practice. Basingstoke: Macmillan.
- Rintala, P., Huovinen, T. & Niemelä, S. 2012. Soveltava liikunta. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 168.
- Saari, A. 2011. Inklusion nosteat ja esteet liikuntakulttuurissa. Tavoitteena kaikille avoin liikunnallinen iltapäivätoiminta. Jyväskylän yliopisto. Studies in Sport, Physical Education and Health 174.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016. ICF-luokitus. Viitattu 30.8.2022. <https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/icf-luokitus>.
- Virtanen, A. & Raitaniemi M. 2019. Työelämän kielikäytännön monikielisissä yhteisöissä. Teoksessa: T. Saarinen, P. Nuolijärvi, S. Pöyhönen & T. Kangasvieri (toim.) Kieli, koulutus, politiikka. Tampere: Vastapaino, 231–255.